

УДК 81'243:378.016:033-028.31

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ ІНОЗЕМЦІВ НА ЗАНЯТТЯХ З МОВИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Чистякова А.Б., докт. пед. наук (Харків)

У статті розглядається система навчання читання іноземців на заняттях з мови у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: читання; техніка читання; розуміння тексту, що читається; вправи на різних етапах навчання читання; показники швидкості читання.

Чистякова А.Б. Организация обучения чтению иностранных учащихся на занятиях по языку в вузе. В статье рассматривается система обучения чтению иностранных учащихся на занятиях по языку в вузе.

Ключевые слова: чтение, техника чтения, понимание читаемого текста, упражнения по обучению чтению на разных этапах изучения языка в вузе, показатели скорости чтения.

Chistyakova A.B. Organization of Training Reading to the Foreign Students in Russian Language Classes at a Higher Educational Institution. The system of training foreign students reading in Russian language classes at a higher educational institution is examined in the article.

Key words: reading, reading techniques, text understanding, exercises for teaching reading at different stages of learning the language at a higher educational institution, indicators of reading rate.

Звернення автора до розгляду даної теми обумовлено методичною необхідністю. В даний час відсутні науково-методичні дослідження, які послідовно розглядають взаємозв'язок навчання читання на всіх етапах вивчення іноземцями мови у ВНЗ – початковому, середньому, поглибленому і завершальному. Разом з тим, слід зазначити, що в методичній літературі широко висвітлюються окремі напрямки

навчання читання, а саме: на просунутому етапі [5]; на поглибленому етапі на матеріалі наукових текстів [3]; на етапі довузівської підготовки у ВНЗ інженерного профілю з використанням комп'ютерних технологій майбутніх аспірантів і магістрантів на матеріалі текстів фундаментальних наук (загальної фізики, електротехніки, теоретичної механіки, опору матеріалу [10]); на матеріалі спеціальності “дизайн” у процесі самостійної роботи [11]; формування швидкості читання [2] та ін. Тому автор ставить за **метою** описати процес навчання читання іноземців на заняттях з мови у ВНЗ і таким чином завершити розгляд методичної організації навчання аудіювання [12], письма [13], говоріння [14] на I – V курсах.

Загальновідомо, що читання як вид мовленнєвої діяльності включає навчання техніки читання і розуміння прочитаного. Техніка читання відіграє роль засобу для досягнення розуміння думок, викладених у тексті автором, а через розуміння досягається мета читання.

Навчання техніки читання. Техніка читання – “механізм зв'язку слова видимого і промовного” [6]. Внаслідок впливу букви на зір, а звуку на слух виникає збудження в зоровому, слуховому й руховому центрах мозку. Між цими центрами встановлюється зв'язок, завдяки якому сприйняття букви викликає уявлення відповідного звуку.

На початковому етапі навчання читання іноземців відбувається в межах початкового фонетичного курсу. В цей період учні навчаються вимовляти: 1) звуки (при пред'явленні букви); 2) склади (звукосполучення, що складається із засвоєних звуків); 3) слова (артикулюють нове або вивчене слово); 4) синтагми (артикулюють звук у межах синтагми); 5) фрази (артикулюють звуки у фразах і правильно їх інтонують); 6) текст (вчать володіти звуковою та інтонаційною структурою фраз у зв'язному тексті) [8]. Розвиток навичок читання формується в процесі навчання *читання вголос*. Воно сприяє формуванню внутрішніх узагальнених артикуляторних схем і виступає основою формування внутрішньої мови. У методиці розроблені різні вправи для формування навичок і розвитку вмінь техніки читання.

1. *Засвоєння елементів друкованого письма, тобто друкованих букв.* Учні читають літери (а, о, у, м, п, н та ін.); потім склади (ва – бе, га – ре, ди – ду та ін.); слова (будинок, тут, три, это та ін.); речення (Это дом. Это мама. Дом тут. Это Маша. Маша

дома). Викладач використовує різні прийоми для засвоєння графем: 1) показує друковану графему (рядкову, заголовну), яка корелює з певною фонемою; 2) студенти прослуховують назви графем з одночасним розгляданням картки з її зображенням (вправа типу “Слушай и смотри” або “Слушай и читай”); 3) вибирають картки з графемою за фонемою, яка чується; 4) вимовляють по літерах склад слова, поступово прискорюваний; 5) читають вголос близькі за формою слова.

2. *Формування навичок читання речення з різною інтонацією.* З опорою на картки студенти читають з потрібною інтонацією стверджувальні й питальні речення.

3. *Формування навичок швидкого читання.* Студенти читають речення з карток, які миттєво демонструються. Розвитку швидкості читання може сприяти також читання тексту за певний проміжок часу. Наприклад, у перший місяць вивчення мови студенту пропонується прочитати 100 слів за 7 хвилин, через два місяці – за 3 хвилини, через три – за одну хвилину. Вимірювання швидкості читання проводиться викладачем систематично.

4. *Правильне інтонування частин тексту.* Викладач пропонує студентам прослухати та проговорити про себе текст, начитаний диктором; прочитати текст хором за диктором; прочитати тексти з різними інтонаційними конструкціями та ін.

5. *Формування здібностей прогнозування форми.* Студенти доповнюють слова за їх частинами; пропущені елементи в реченні; речення відсутнім за змістом словом шляхом знаходження його серед даних слів; читають слова (фрази) і доповнюють пропущені елементи, спираючись на мовну здогадку.

Показниками сформованості механізму читання вголос виступають наступні чинники: міцність буквенно-звукових асоціацій, велике поле читання, точність прогнозування, ступінь розгортання внутрішньої артикуляції, короткі паузи між смисловими групами, темп читання. Експериментальні дані Н.К. Венедиктової [2] показують, що середні показники швидкості читання вголос в кінці початкового етапу можуть перебувати в межах від 130 до 160 складів за хвилину.

Читання про себе ставить своїм завданням навчити студентів читати неадаптовану літературу: тексти з мови спеціальності, художні твори, суспільно-політичні тексти та ін. На кожному занятті викладачеві доцільно приділяти час для читання текстів про себе.

Таким чином, в процесі навчання читання вголос і про себе формується засіб, який необхідний для досягнення основної комунікативної мети – розуміння прочитаного.

Читання як процес сприйняття і переробки інформації.

Обсяг перевірки розуміння тексту визначає вид читання: вивчаюче, пошукове (вибіркове), ознайомлювальне (переглядове), реферативне.

Вивчаюче читання – це таке читання, в процесі якого здійснюється вилучення інформації з повним охопленням її змісту на основі аналізу мовних засобів. Читаючи навчальний текст, учні спільно з викладачем аналізують наявні лексико-граматичні засоби, що й дозволяє їм досягти розуміння тексту. Зазвичай ця робота здійснюється попередньо за допомогою вправ: дотекстових, притекстових, післятекстових. На типи цих вправ впливає етап вивчення мови іноземцями. Порівнюємо їх.

Підготовчий факультет. *Дотекстові вправи* виконуються перед читанням навчального тексту. При цьому перед викладачем стоять два методичні завдання: 1) робота над технікою читання того лексико-граматичного матеріалу, який вперше зустрічається в новому тексті, 2) формування навичок з використання нової мовної форми, а саме, лексичних одиниць і граматичних явищ.

Для вирішення першого методичного завдання складаються вправи, які формують навички читання найбільш складних словосполучень, що зустрічаються в тексті, відпрацьовують інтонацію та ін.

Рішення другої методичної задачі спрямовано на багаторазовий повтор лексико-граматичного матеріалу, бо як свідчать експерименти [5], кожний студент, щоб відтворити граматичну або лексичну одиницю, повинен проговорити її не менше чотирьох разів. Вибір типів вправ залежить від лексико-граматичного матеріалу, що підлягає засвоєнню в новому тексті. Типи вправ можуть бути різними: *утворити однокореневі слова, утворити складні слова, підібрати синонімічні конструкції, скласти словосполучення з дієсловами, трансформувати речення, відповісти на питання, закінчити речення* тощо. При виконанні цих вправ викладач розкриває студентам закони, що об'єктивно керують мовними явищами [17: 322].

Притекстові вправи спрямовані на розуміння тексту. Виконуючи їх, учні багато разів повторюють текст, у результаті чого відбувається запам'ятовування, усвідомлення лексико-граматичних засобів та

осмислення змісту тексту. Серед притекстових вправ виділяють наступні: *знайти в тексті речення з даними дієсловами, поставити питання до речення, скласти план тексту, поставити запитання до абзацу тексту, прочитати слова, які називають якість предмета або явища; прочитати в тексті речення, які підтверджують або заперечують твердження; трансформувати текст (прочитати текст в теперішньому, минулому або майбутньому часі)* тощо. Виконуючи дані вправи, студенти багаторазово читають текст. У процесі читання формуються навички швидкості читання, його розуміння на основі засвоєного лексико-граматичного матеріалу. Необхідність даного етапу роботи експериментально підтверджено: розуміння тексту досягається при повторенні його кожним студентом групи не менше двадцяти разів [5].

Післятекстові вправи виконуються після аналізу тексту і його читання. Ці вправи спрямовані на усвідомлене використання учнями лексико-граматичних конструкцій з опорою на зміст тексту. У практиці викладання використовуються такі вправи: *скласти план тексту, переказати текст за планом, обґрунтувати певну тезу з опорою на зміст тексту, дати опис, деталізувати який-небудь аргумент тексту, порівняти інформацію в навчальному тексті з новою, яку викладач може запропонувати* тощо. Ці вправи виконуються на рівні висловлювання. Післятекстові вправи завершують роботу над текстом, який виступав предметом навчання вивчаючого читання.

Слід зазначити, що у підручниках з мови, призначених для початкового і середнього етапів, відсутні дотекстові, притекстові та післятекстові вправи. Вперше були розроблені дотекстові та післятекстові вправи у “Підручнику з російської мови” [15] та у “Підручнику з української мови” [16].

На поглибленому етапі (I–III курси) вивчаюче читання також посідає важливе місце. Предметом читання стають художні тексти (на факультетах іноземних мов і філологічному) і тексти з мови спеціальності (для студентів-нефілологів).

Розглянемо особливості роботи з художнім текстом. Вони проявляються в наступному: 1) наявності країнознавчого та лінгвокраїнознавчого потенціалу, який “заявлений” імпліцитно, 2) наявності мовних одиниць (безеквівалентна, фонова, конотативна лексика, афоризми, неологізми, прислів'я тощо), які є носіями

національно-культурної інформації [7]. Завдання викладача полягає у тому, щоб сформувати у студентів країнознавчі та лінгвокраїнознавчі навички та вміння, а саме: 1) сприймати тематику художнього твору через призму отриманих країнознавчих відомостей про епоху, відображену у творі; розуміти проблематику літературного твору з опорою на знання про час створення цього твору, 2) співвідносити безеквівалентне слово з його поняттям, а також фразеологізми, афоризми з їх значенням; зіставляти сфери фонового слова досліджуваної та рідної мови [7]. Формування навичок і розвиток умінь здійснюється в процесі виконання завдань: дотекстовому, притекстовому та післятекстовому. Зміст цих завдань відрізняється від змісту подібного типу вправ, що виконуються на початковому етапі.

Дотекстові завдання ставлять своїм завданням навчити студента певного обсягу фонових знань, сукупності мовних одиниць з національно-культурним компонентом семантики. Складовою частиною цих завдань є два невеликі тексти, складені викладачем. В одному тексті даються біографічні відомості про письменника; в іншому – інформація про епоху, яка відображена в творі. Країнознавчі знання викладач доповнює фоновими і безеквівалентними словами, афоризмами та фразеологізмами, які автор використовує для характеристики героїв. Коментування здійснюється переважно мовою, що вивчається, проте можливе і звернення до рідної мови студента. На етапі семантизації лінгвокраїнознавчої інформації доцільно широко використовувати відповідну зорову наочність. Первинне ознайомлення учнів з художнім текстом здійснює викладач.

Притекстові завдання. Велику роль в процесі безпосереднього читання твору відіграє методичний прийом, який називається “комунікативні установки”. Вони допомагають спрямувати увагу учнів на одиниці тексту, значущі для його осмислення, прояснити підтекст, допомогти зіставити факти, виділити деталь або реалії, що несуть велике смислове навантаження; виявити авторське ставлення до героїв і подій; створити умови для прогнозування змісту тексту і розуміння головної тематики тексту.

Післятекстові завдання спрямовані на перевірку розуміння змісту тексту. О.І. Никифорова [9] виділяє три можливі стадії розуміння художнього твору: на першій стадії усвідомлюється сюжетна лінія твору, вчинки героїв; на другій – тематика й осмислення характерів

дійових осіб твору; на третій – сприймається естетична цінність цього твору. При перевірці першого і другого рівнів розуміння Л.С. Журавльова, М.Д. Зінов'єва [7] пропонують такі завдання: *короткі відповіді на питання (“так” чи “ні”); знаходження відповідей у текстах; розташування фактів, даних безладно, відповідно до логіки сюжету; тести на вибір правильної відповіді з декількох запропонованих варіантів встановлюють вміння учнів розібратися у взаєминах персонажів, в мотивах їхніх вчинків; пошук у тексті країнознавчої інформації (“Знайдіть у тексті прикмети часу і місце дії”)*. При перевірці третього рівня розуміння викладач пропонує знайти в тексті і прочитати: *значущі лінгвокраїнознавчі об'єкти (безеквівалентні, фонові, конотативні слова і словосполучення); слова-символи, які автор використовує для прояву своїх патріотичних почуттів; країнознавчі цінні фразеологізми й афоризми; підібрати національні аналоги до деяких фразеологізмів, афоризмів, конотацій та ін.*

Таким чином, порівняння дало змогу побачити, що тип вправ, які викладач використовує для повного розуміння тексту (вивчаюче читання), змінюється залежно від етапу навчання.

Ознайомлювальне читання може застосовуватись на всіх етапах навчання мови. Мета його – загальне охоплення змісту тексту. Тексти для ознайомлювального читання відрізняються великим обсягом порівняно з текстами для вивчаючого читання і наявністю більшої кількості незнайомих слів (до 25%). Матеріали для ознайомлювального читання зазвичай містять програмний лексико-граматичний матеріал. При навчанні ознайомлювальному типу читання рекомендується використовувати вправи, що сприяють: 1) збільшенню швидкості читання, 2) розвитку мовної здогадки і 3) контрольні, які визначають рівень розуміння прочитаного [3]. Назвемо деякі з них: *вправи, що сприяють збільшенню швидкості читання* (прочитати абзац за певний час; прочитати тільки нову інформацію у двох реченнях з однаковим початком; знайти в тексті речення (абзац) за наведеним початком; знайти в тексті вказівку на час, умови вчинення дії тощо); *вправи, що сприяють розвитку мовної здогадки* (визначити значення даних слів; підібрати синоніми, антоніми до даного слова; провести словотвірний аналіз слова; визначити значення слова за контекстом; підібрати до даних слів визначення, доповнення, обставини; заповнити

пропуски даними словами); *вправи, що визначають контроль розуміння тексту* (прочитати текст за планом; знайти в тексті відповіді на поставлені питання; розділити текст на смислові фрагменти і визначити їх основний зміст; дати заголовки певним частинам тексту; визначити відповідність пред'явлених тверджень змісту та ін.). При цьому слід підкреслити, що всі завдання повинні перевіряти розуміння основного змісту тексту без аналізу деталей.

Пошукове і реферативне читання. Іноземні учні використовують *пошукове* читання на старших курсах, коли починають писати курсові роботи, готуються до виступів на семінарах. Мета даного виду читання – пошук інформації, яка цікавить. Воно проводиться, в основному, в аудиторних умовах. Для розвитку вміння в цьому виді читання рекомендуються завдання на: 1) збільшення темпу читання, 2) вичленення інформації [3]. Викладач пропонує різні вправи (час їх виконання обмежений): *визначити тему повідомлення за змістом книги, статті, заголовкам розділів; знайти задану інформацію в прочитаному тексті; відповісти на питання після прочитання кількох текстів; підібрати список літератури за вказаною викладачем темою; назвати тему після прочитання тексту.*

Реферативне читання. Розвиток вміння використовувати даний вид читання обумовлений тим, що іноземні учні повинні навчитися розуміти основний зміст тексту за фахом з установкою на подальшу його передачу у формі резюме, анотації, реферату. Учні, таким чином, навчаються різних мовних дій: розуміння інформації в згорнутій формі (членування тексту, відбір смислових одиниць та ін.), опанування мовними засобами для її передачі.

Показники розуміння прочитаного тексту. Показниками вміння читати виступають наступні фактори: швидкість читання і повнота розуміння прочитаного.

Навички та вміння швидкого читання розвиваються відповідно до етапів навчання мови. Вимоги до швидкості читання в різних його видах сформульовані [1]. Вони можуть служити орієнтовною основою для викладачів, які працюють з іноземними студентами I–V курсів ВНЗ.

Курс	Вивчаюче читання				Ознайомлювальне читання			
	Швид- кість читання про себе	Час читання	Обсяг тексту	Кіл-ть сприй- нятої інфор- мації	Швид- кість читання про себе	Час читання	Обсяг тексту	Кіл-ть сприй- нятої інфор- мації
I	40–45 слів/хв.	Не регла- менту- ється	I сем. – 300–320 слів, II сем. – 320–350 слів	80–90%	I сем. – 70–100 слів/хв. II сем. – 100–140 слів/хв.	Час регла- менту- ється	600–650 слів	70%
II	50–60 слів/хв.	Не регла- менту- ється	600–700 слів.	90%	140–180 слів/хв.	Час регла- менту- ється	750–800 слів	70–75%
Пошукове читання								
III	160–180 слів/хв.	Не регла- менту- ється	900– 1000 слів	70–75%	200–220 слів/хв.	Час регла- менту- ється	1250– 1450 слів	70%
Реферативне читання								
IV V	200–220 слів/хв.	Не регла- менту- ється	2000– 2400 слів	80–85%				

Показники *розуміння прочитаного* формуються в процесі вивчення мови іноземцями у ВНЗ. На початковому і середньому етапах (підготовчий факультет) розуміння тексту формується при навчанні вивчаючого читання. На поглибленому етапі (I – III курси) розуміння інформації формується в різних видах читання: вивчаючому, ознайомлювальному, пошуковому. На завершальному етапі (IV–V курси) розуміння інформації (підручники, статті, монографії тощо) здійснюється в пошуковому та реферативному читанні. На цьому етапі поглиблюються базові знання за фахом, формуються навички наукового мислення, відбувається підготовка до написання дипломної роботи.

На закінчення хотілося б підкреслити, що іноземний фахівець зберігає вміння читати на вивченій мові в тій чи іншій галузі знань

і після закінчення українського ВНЗ. Розвинені вміння читання дозволяють іноземному фахівцеві підтримувати інтерес до культури народу, в середовищі якого він здобув вищу освіту.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белякова Н.Н. Единый типовой календарный план / Н.Н. Белякова, А.Н. Барановская, В.В. Иванникова. – М. : Рус. яз., 1986. – 135 с.
2. Венедиктова Н.К. Из наблюдений над скоростью чтения про себя / Н.К. Венедиктова // Вопросы обучения русскому языку иностранцев на начальном этапе. – М. : МГУ, 1971. – С. 286–300.
3. Вишнякова Т.А. Основы методики преподавания русского языка студентам-нефилологам / Т.А. Вишнякова. – М. : Рус. яз., 1982 – 126.
4. Воронин Л.Г. Динамика электромиографической активности в начальном периоде формирования речевой структуры / Л.Г. Воронин, И.И. Богданова, Ю.Л. Бурлакова // Науч. докл. высш. школы: Биол. науки. – М., 1978. – № 8. – С. 17–18.
5. Гапачка И.К. Методические концепции обучения чтению на русском (иностранном) языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / И.К. Гапачка. – М., 1978. – 24 с.
6. Егоров Т.Г. Психология овладения навыками чтения / Т.Г. Егоров. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1953. – 215 с.
7. Журавлева Л.С. Обучение чтению / Л.С. Журавлева, М.Д. Зиновьева. – М. : Рус. яз., 1988. – 153 с.
8. Клычникова З.И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке / З.И. Клычникова. – М. : Просвещение, 1973. – 223 с.
9. Никифорова О.И. Психология восприятия художественной литературы / О.И. Никифорова. – М. : Рус. яз., 1972. – 186 с.
10. Пиневич Е.В. Методика обучения чтению иностранных учащихся инженерного профиля с использованием компьютерных технологий: Этап предвузовской подготовки : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Е.В. Пиневич. – М., 2006. – 229 с.
11. Романова Н.Ю. Совершенствование коммуникативной компетенции иностранных студентов в процессе внеаудиторного чтения литературы по специальности “дизайн” (Основной этап) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н.Ю. Романова. – Санкт-Петербург, 2006. – 311 с.
12. Чистякова А.Б. Методична організація аудіювання іноземних студентів на заняттях з мови в вищому навчальному закладі / А.Б. Чистякова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. : зб. наук. пр. – Х., 2009. – Вип. 14. – С. 242–249.

13. Чистякова А.Б. Методичні засади навчання іноземних студентів письма у вищому навчальному закладі / А.Б. Чистякова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. : зб. наук. пр. – Х., 2010. – Вип. 16. – С. 255-266.
14. Чистякова А.Б. Проблеми навчання говоріння іноземців у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки / А.Б. Чистякова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. : зб. наук. пр. – Х., 2011. – Вип. 18. – С. 291–301.
15. Чистякова А.Б. Русский язык для иностранных студентов / А.Б. Чистякова, Э.Н. Джурко, И.П. Петренко – Х. : Константа, 2004. – 609 с.
16. Чистякова А.Б. Українська мова для іноземців / А.Б. Чистякова, Л.І. Селіверстова, Т.М. Лагута. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2006. – 524 с.
17. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – М. : Наука, 428 с.

В

В

В

В

В

В

В